

УДК 347.441

Тетяна Водоп'ян,

канд. юрид. наук, доцент кафедри конституційного права
та галузевих дисциплін
Навчально-наукового інституту права
Національного університету водного господарства та природокористування

Олена Тичковська,

асистент кафедри конституційного права та галузевих дисциплін
Навчально-наукового інституту права
Національного університету водного господарства та природокористування

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ЗБЕРІГАННЯ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Стаття присвячена питанням нормативно-правового регулювання договору зберігання, а також необхідності вдосконалення відповідних норм законодавства з метою більш чіткого врегулювання відносин із приводу зберігання речей; покращення договірної регулювання відповідних зобов'язань; підвищення рівня відповідальності у разі втрати таких речей «професійними» та іншими зберігачами, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню рівня довіри замовників до такого виду послуг.

Ключові слова: договір зберігання, зберігач, зберігач-банк, завдані збитки, відповідальність, професійний зберігач, поклажодавець, майновий найм, банківський сейф, банківська комірка.

Постановка проблеми. Розвиток суспільних відносин в Україні сприяє активному розвитку цивільно-правового регулювання договірних відносин, що складаються між учасниками цивільних правовідносин у різноманітних сферах життя. Система договірної права України доволі розгалужена. До неї входять договори, що регулюють відносини з приводу передачі майна: у власність (дарування, купівля-продаж, поставка тощо); у тимчасове користування (позичка, лізинг, побутовий прокат, майновий найм, житловий найм і т. д.); договори про виконання робіт (побутовий підряд, договір аудиту тощо); про надання послуг (перевезення, страхування, комісії, зберігання і т. д.); ті, що врегульовують відносини про передачу результатів творчої діяльності (авторські, ліцензійні договори, договір франчайзингу); договори про спільну діяльність (установчий договір тощо). Кожен із наведених вище видів договорів був та й є предметом дослідження науковців. Але, як свідчить практика, під час укладення таких угод, як позичка, зберігання, позики, найм (оренда), виникає чимало труднощів, які, насамперед, пов'язані з предметом цих договорів, відповідальністю і гарантіями належного їх виконання. Саме тому наявність чіткого та систематизованого нормативно-правового регулювання є надзвичайно важливою для вирішення проблемних питань.

Аналіз останніх досліджень. Питання правового регулювання договорів зберігання як в Україні, так і за її межами завжди становило науковий інтерес для дослідників. Вивченням цієї проблематики присвятили свої роботи такі науковці, як Е. М. Грамацький, А. В. Найдьон, О. В. Дзера, Т. В. Боднар, І. А. Безклубий, А. Демчук та інші.

Метою статті є аналіз нормативно-правового регулювання договору зберігання та його окремих видів, виявлення прогалин у законодавстві та вироблення пропозицій щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Необхідність у надійному збереженні майна у разі відсутності у самого власника такої можливості виникла давно. Історія становлення та розвитку договору зберігання бере свій початок із часів римського приватного права. У той час договір зберігання іменувався договором поклажі, згідно з яким одна сторона (поклажодавець) передавала другій стороні (поклажонаймачеві) переважно на безоплатне збереження рухому і, як правило, індивідуально визначену річ з умовою повернення на першу вимогу. Цей договір вважався реальним. Крім того, передбачався такий вид зберігання, як секвестр, за яким допускалась передача на зберігання нерухомості [1, с. 448].

Слід зазначити, що серед інших видів цивільно-правових зобов'язань зберігальні зобов'язання характеризуються доволі широким застосуванням, але водночас не мають належного як законодавчого регулювання, так і практичного використання.

Історія становлення таких зобов'язань зберігання в Україні налічує сотні років. Так, відповідна договірна конструкція була відома ще з часів Київської Русі та згадується у відомій пам'ятці тогочасного права «Руській правді». У той час договір зберігання розглядався як дружня послуга і не вимагав зайвих формальностей під час укладення договору та мав характер безоплатного договору. Схоже зазначений договір регулювався і правом Галицько-Волинського князівства. У Великому Королівстві Литовському відносини зберігання регулюва-

лися окремими розділами Литовських статутів. У Гетьманщині було поширене Соборне уложення 1649 р., яке досить чітко визначало права та обов'язки сторін договору зберігання і приділяло особливу увагу відповідальності зберігача у разі втрати зданих на зберігання речей. У «Правах, за якими судиться малоросійський народ» договору зберігання була присвячена окрема глава, в якій детально регламентований цей договір. Прийняття Зведення законів Російської імперії стало наступним етапом розвитку договору зберігання. Особливості цього договору були закріплені в розділі V книги IV Зведення законів Російської імперії «Про заду і прийом на збереження, або про поклажу». На Правобережжі базою для подальшого вдосконалення цивільного законодавства став цивільний кодекс, укладений у середині 90-х рр. XVIII ст., що набув чинності на території Східної Галичини та Буковини (1798 р.). Процес систематизації цивільно-правових норм в Австрії завершився введенням у дію загально-австрійського цивільного кодексу (1811 р.). Кодекс передбачав широкий спектр цивільно-правових договорів, серед яких важливе місце займав договір зберігання [2; с. 203-205]. У XX ст. на території України договір зберігання регулювався Цивільним кодексом УРСР (далі – ЦК УРСР) та йому було присвячено главу 38, зазначений договір називався договором схову [3].

Норми нового Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) увібрали в себе установлені правові конструкції ЦК УРСР, але багато в чому по-новому врегульовують відносини зі зберігання майна відповідно до сучасних соціально-економічних реалій та світового досвіду, а також особливостей правової системи України.

На сучасному етапі договір схову іменується договором зберігання. За договором зберігання одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності (ч. 1 ст. 936 ЦК України) [4].

За загальним правилом, предметом договору зберігання є рухомі, неспоживчі речі, визначені індивідуальними ознаками, які не переходять у власність зберігача. І лише в окремих випадках на зберігання можуть передаватися речі з родовими ознаками. Згідно зі ст. 941 ЦК України, за згодою поклажодавця зберігач має право змішати речі одного роду та однієї якості, які передані на зберігання. Але такої згоди поклажодавець може і не надати, якщо він зацікавлений у поверненні саме тих речей з родовими ознаками, які передані на зберігання. У багатьох випадках необхідність у змішуванні речей одного роду та однієї якості зумовлюється об'єктивними обставинами, які не дозволяють зберігачеві забезпечити їх окреме зберігання (наприклад, через технічну неможливість останнього). Така ситуація можлива у разі зберігання зерна на зерносховищах, нафти та нафтопродуктів на нафтобазах тощо [5, с. 452].

До характерних ознак зберігання можна віднести й те, що метою цього договору є саме зберігання речі, у зв'язку з чим користування

річчю зберігачем, як правило, не допускається, зберігач не має права без згоди поклажодавця користуватися річчю, переданою йому на зберігання, а також передавати її у користування іншій особі [6, с. 120].

У ст. 941 ЦК України не міститься норма, яка визначала би власника переданих речей, визначених родовими ознаками, на зберігання. По-іншому зазначене питання було врегульовано ЦК УРСР: відповідно до ст. 423 ЦК УРСР, коли на зберігання здано речі, визначені у договорі лише родовими ознаками, то за відсутності іншої угоди вони переходять у власність охоронця, і він зобов'язаний повернути сторони, яка здала їх на схов, рівну або обумовлену сторонами кількість речей того ж роду і якості. Існування зазначеної норми має надзвичайно велике значення, адже з переходом права власності до нового власника переходить одночасно і ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження майна, якщо інше не встановлено договором або законом. Однак, незважаючи на те, що у ст. 941 нового ЦК України відсутня норма, аналогічна наведеній нормі ЦК УРСР, є усі підстави вважати, що і нині має діяти презумпція переходу до зберігача права власності на речі, визначені родовими ознаками, та усіх пов'язаних із цим ризиків, якщо інше прямо не встановлено договором або законом. У такому разі поклажодавець втрачає право власності на такі речі, але набуває відповідного права вимоги до зберігача про повернення речей такого ж роду, кількості та якості з можливим урахуванням їх природних змін.

Чинний ЦК України презумпції безоплатності чи оплатності договору зберігання не встановлює, однак комплексний аналіз норм про зберігання та інших цивільно-правових норм дає підстави вважати, що за загальним правилом договір зберігання є оплатним, якщо інше не встановлено договором або законом. Так, відповідно до ч. 5 ст. 626 ЦК України договір є оплатним, якщо інше не встановлено договором, законом або не випливає із суті договору. Статтею ст. 946 ЦК України також передбачається, що плата за зберігання та строки її внесення встановлюються договором зберігання. Договір зберігання може стати оплатним у відносинах між фізичними особами, якщо сторони, укладаючи договір, це обумовили, а також у відносинах, де однією стороною є юридична особа, якщо нормативними актами чи установчими документами передбачено стягнення юридичною особою плати за зберігання майна.

Проте установчим документом юридичної особи або договором може бути передбачено й безоплатне зберігання речі. Безоплатними є відносини, що виникають із договору зберігання й у разі передачі громадянами майна на короткострокове зберігання у гардеробі певних організацій, камері схову будинків відпочинку, санаторіїв, або якщо функцію охоронця бере на себе фізична особа (громадянин) у порядку надання товариських послуг, що часто трапляється у побуті [7, с. 123–130].

За ознакою спрямованості зобов'язання договір зберігання належить до категорії догово-

рів про надання послуг, оскільки зберігальною послугою в процесі її надання користуються, і вона безпосередньо не приводить до створення нового матеріалізованого об'єкта. На відносини з договору зберігання можуть поширюватися й норми глави 63 ЦК України «Послуги. Загальні положення».

За правовою конструкцією договір зберігання може бути як реальним, так і консенсуальним (ч. 1, 2 ст. 936 ЦК України). Цей договір належить до двосторонніх договорів, тобто в оплатних і безоплатних відносинах зобов'язання є взаємними, права та обов'язки існують в обох сторін. Наприклад, за договором зберігання зберігач зобов'язаний забезпечити зберігання майна і повернути його іншій стороні, яка, своєю чергою, зобов'язана після завершення терміну забрати здане майно і відшкодувати зберігачеві витрати на його збереження та збитки (якщо такі були), завдані властивостями цього майна, про які зберігач, приймаючи майно, не знав і не міг знати.

Як правило, договір зберігання є строковим, оскільки обов'язок зберігача зберігати майно завжди обмежений у часі [8, с. 408].

Відповідно до ч. 2 ст. 938 ЦК України, якщо строк зберігання в договорі не встановлено і не може бути встановлено виходячи з його умов, зберігач зобов'язаний зберігати річ до висловлення поклажадавцем вимоги про її повернення. Невиконання цієї вимоги має розглядатися як порушення умов договору та підстава для застосування відповідних санкцій.

Цивільне законодавство України визначає певні особливості стосовно форми укладання досліджуваних зобов'язань. Так, договір зберігання може укладатися у письмовій та усній формах (ст. 828, 937 ЦК України). Проте абз. 3 ч. 1 ст. 937 ЦК України не вимагає укладення договору зберігання у вигляді єдиного письмового документа, підписаного сторонами, оскільки письмова форма вважатиметься дотриманою також тоді, коли прийняття речі на зберігання посвідчене розпискою, квитанцією або іншим документом, підписаним зберігачем.

Наведене правило ґрунтується на загальних положеннях інституту правочину, адже відповідно до ч. 1 ст. 207 ЦК України правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або декількох документах, у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони, або коли воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку. Отримання поклажадавцем від зберігача розписки, квитанції чи іншого підписаного ним документа, певного знаку (номерного жетона) слугує належним доказом укладення договору, а зрештою – достатньою гарантією для захисту прав сторін від можливих порушень.

Особливим та таким, що має істотні відмінності від інших підвидів зберігання, є зберігання цінностей у банку. З кожним днем все більше людей виявляють бажання зберігати своє майно, яке має значну вартість чи становить особисту цінність, у надійних умовах, наприклад у банківських установах. Такі послуги можуть

надаватися шляхом укладання договору зберігання цінностей у банку. Незважаючи на те, що сьогодні рівень конкуренції між банківськими установами високий, на якість послуг зі зберігання вона не впливає. Попри те, що банки отримують статус суб'єкта господарської діяльності та надають послуги зі зберігання у банківських комірках, статус «професійного зберігача» не надає жодних гарантій стосовно вищого рівня безпеки для зберігання майна та додаткових підстав для настання підвищеного рівня відповідальності банків порівняно з іншими зберігачами. Вирізняйте такий вид зберігання потрібно, насамперед, через суб'єктний склад, оскільки надавати такі послуги можуть виключно банки (ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність») (далі – ЗУ «Про банки і банківську діяльність»), а також через предмет договору, яким можуть бути виключно «цінності», та, звичайно, через рівень відповідальності зберігача [9].

Згідно зі ст. 969 ЦК України, банк може прийняти на зберігання документи, цінні папери, дорогоцінні метали, каміння, інші коштовності та цінності. Банк може бути уповноважений поклажадавцем на вчинення правочинів із цінними паперами, прийнятими на зберігання. Укладення договору зберігання цінностей у банку засвідчується видачею банком поклажадавцеві іменного документа, пред'явлення якого є підставою для повернення цінностей поклажадавцеві. У ст. 970, закріплено норму про те, що банк може передати поклажадавцеві індивідуальний банківський сейф (його частину або спеціальне приміщення) для зберігання у ньому цінностей та роботи з ними. Банк видає поклажадавцеві ключ від сейфа, картку, що ідентифікує поклажадавця, інший знак або документ, що посвідчує право його пред'явника на доступ до сейфа та одержання з нього цінностей. Банк приймає від поклажадавця цінності, контролює їх поміщення у сейф та одержання їх із сейфа. Як правило, у більшості банків існує численна кількість локальних актів, якими регулюються послуги, які вони надають. До них належать і акти, які містять положення про користування банківськими сейфами, зобов'язання дотримуватися яких часто включаються у примірники банківських договорів. Укладаючи зазначений договір, необхідно обов'язково ознайомлюватися з такими локальними актами, та банк у свою чергу має обов'язок надати їх для ознайомлення, оскільки саме цими документами, а не договором, як правило, врегульовуються порядок користування сейфом, особливості відповідальності банку тощо.

Оскільки відносини щодо надання банком послуг зберігального характеру не врегульовуються жодним нормативним актом, окрім ЦК України, то умови, за якими надаються такі послуги, і відповідальність сторін можуть бути запропоновані банком на власний розсуд, якщо вони перебувають у межах правового поля.

Статтею 971 ЦК України передбачено, що особа має право винайняти у банку сейф або комірку і зберігати там свої цінні речі без повідомлення про вміст вищезазначених місць для

зберігання працівникам банку. У такому разі до даних договорів застосовуються положення про майновий найм (оренду). Водночас за таких умов гарантії стосовно безпеки і відшкодування збитків, якщо такі настануть, набувають іншого значення і фактично зводяться нанівець, що призводить до зниження довіри до банків як надійних установ для зберігання.

ЦК України не передбачає окремої норми, що б регулювала відповідальність зберігача у договорі зберігання цінностей у банку, у такому разі застосовуються лише загальні правила, встановлені ст. 950 ЦК України: «За втрату (нестачу) або пошкодження речі, прийнятої на зберігання, зберігач відповідає на загальних підставах». Аналогічна норма застосовується і щодо зберігання у гардеробі, а саме: якщо річ здана у гардероб організації, зберігачем є ця організація (ч. 1 ст. 973 ЦК України). Проте важко погодитися з можливістю ототожнювати відповідальність, яку несе зберігач-гардеробник, із відповідальністю зберігача-банку, оскільки відмінність у предметі зберігання (верхній одяг та головні убори – у гардеробі; документи, цінні папери, дорогоцінні метали, каміння, інші коштовності та цінності – у банку) очевидна. Різниця у відшкодуванні втрати капелюха та втрати коштовностей не викликає жодного сумніву.

Тому законодавець спробував розділити межі відповідальності зберігача залежно від мети діяльності (професійне чи непрофесійне зберігання). Враховуючи важливість розмежування суб'єктів, що надають послуги зі зберігання, їх пропонується поділити на два види: ті, які, здійснюючи свою основну діяльність, змушені додатково надавати і послуги зі зберігання, і ті, для яких послуга зі зберігання є основним видом діяльності.

Зокрема, надаючи послугу перевезення, перевізник зобов'язаний забезпечити схоронність вантажу (сумки), особистих речей пасажирів (крім дорогоцінностей та грошей), які пасажир перевозить у відведеному місці (ст. 974 ЦК України). У цьому разі для перевізника основною метою є виконання саме умов перевезення, а зберігання є акцесорним зобов'язанням щодо нього.

Відповідно, до іншої групи належать такі види зберігання, як зберігання на товарному складі, зберігання речей у ломбарді, де основним є саме послуга зі зберігання, а товарний склад та ломбард є професійними зберігачами. Відповідно до ст. 636 ЦК України професійним зберігачем вважається така особа, що здійснює зберігання на засадах підприємницької діяльності. Норма, що містила би вичерпний перелік тих, кого можна вважати професійними зберігачами, у цивільному законодавстві України відсутня, тому до професійних можна відносити абсолютно всіх зберігачів, адже і готель, і ломбард, і банк, і товарний склад є суб'єктами господарювання.

Для розв'язання цієї ситуації потрібно звернути увагу на ст. 47 ЗУ «Про банки і банківську діяльність» – «Види діяльності банку», в якій встановлено, що «банки мають право надавати банківські, фінансові та інші послуги, що не за-

боронені законом, та на здійснення яких банк отримав дозвіл». Зокрема, до банківських належать такі послуги, як залучення вкладів, відкриття рахунків та інші; до фінансових – укладення агентських договорів, лізинг, факторинг та інші; а от до інших послуг і належить договір зберігання цінностей, та, окрім того, діяльність з інвестиціями, проведення лотерей та інші.

Банківські та фінансові послуги цілком органічно зайняли місце серед видів діяльності, що має право надавати банк, а от поняття «інші послуги» є досить розмитим, і, хоча міститься у зазначеному переліку, однак його не можна вважати вичерпним. Поділ зберігачів на професійних і непрофесійних і чітке закріплення того, до яких із них належить установа банку, має велике значення, насамперед, для визначення меж відповідальності у разі настання такої або як додатковий фактор при виборі місця зберігання майнових цінностей [10, с. 789].

Висновки

Отже, можна стверджувати, що договір зберігання є самостійним, особливим видом договору, який хоч і має багато схожих елементів із більшістю цивільно-правових договорів, водночас характеризується низкою відмінностей. Під час дослідження окремих проблем теорії та практики щодо договору зберігання найбільш неврегульованим є питання відповідальності зберігача щодо окремих видів зберігання. Отже, нагальна потреба у внесенні відповідних змін та доповнень до нормативно-правових актів, які б урегулювали всі суперечності стосовно надання зберігальних послуг, полягає у чіткому визначенні понять, встановленні переліку об'єктів, гарантій та меж відповідальності сторін.

Список використаних джерел:

1. Бартошек М. Римское право (Понятия, термины, определения) / М. Бартошек ; пер. с чешск. – М.: Юрид. лит., 1989. – 448 с.
2. Паньонко І. М. Становлення та розвиток договору зберігання на українських землях від Х до XIX ст. / І. М. Паньонко, В. А. Коваль // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2016. – № 837. – С. 202–205.
3. Цивільний кодекс Української РСР : Закон Української РСР від 18 липня 1963 р. № 1540-VI // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1966. – № 46.
4. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
5. Калемина В.В. Договорное право : учебное пособие / В. В. Калемина, Е. А. Рябченко. – 5-е изд., испр. и доп. – Москва : Омега-Л, 2009. – 255 с.
6. Бойко Н. М. Відмінність договору позички від договору зберігання / Н. М. Бойко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – Вип. 3. – С. 117–125. – (Серія : юридична).
7. Корецкий А. Д. Договорное право России. Основы теории и практика реализации / А. Д. Корецкий. – М.: ИКЦ Март, Ростов н/Д.: Издат. «Центр Март», 2004. – 528 с.

8. Цивільне право України : Академічний курс : підручник : у 2-х т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – Т. 2. Особлива частина. – 520 с.

9. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // Урядовий кур'єр. –

2001. – № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

10. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України : у 2-х т. / за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – 5-те вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – Т. II. – 1120 с.

Статья посвящена вопросам нормативно-правового регулирования договора хранения, а также необходимости доработки законодательства, которое бы четко регулировало договорные отношения, которые возникают по поводу хранения вещей; повышения уровня ответственности в случае потери таких вещей «профессиональными» и иными хранителями, что, в свою очередь, повысило бы уровень доверия к такому виду услуг.

Ключевые слова: договор хранения, хранитель, хранитель-банк, причиненные убытки, ответственность, профессиональный хранитель, поклажедатель, имущественный найм, банковский сейф, банковская ячейка.

Article is devoted to legal regulation of the contract of storage, and the need to improve the relevant legislation, in order to more clearly regulation of relations concerning storage; improving regulation of the contractual obligations; promote responsibility in case of loss of things by «professional» and other custodians, which in turn will increase the confidence level of customers to this type of service.

Key words: contract of storage, custodian, custodian-bank, damages, liability, professional custodian, depositor, property lease, bank safe, deposit box.

